

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО АНАЛІЗУ КОНФЛІКТНОЇ СИТУАЦІЇ

Постановка проблеми. Серед найважливіших базових компетенцій людини є її здатність активно й успішно діяти в соціумі на засадах гуманності, співпраці, толерантності, відповідальності. Це вимагає від особистості вмінь ефективно спілкуватися з іншими людьми, досягати консенсусу, запобігати і розв'язувати проблемні й конфліктні ситуації, а отже, набуття нею конфліктологічної компетенції.

Тому сучасний учитель повинен навчити учнів вирішувати конфліктні ситуації самостійно, слідувати соціальним нормам і правилам поведінки.

Високої якості освітніх послуг можна досягти тільки за наявності компетентних педагогів, які постійно вдосконалюють свою майстерність, мобільно реагують на зміни, що відбуваються в освітньому просторі.

В основі соціально-педагогічної діяльності, як відомо, лежить комунікативний процес, змістом якого виступає спілкування. Завдяки спілкуванню вчитель організовує поведінку і діяльність учнів, оцінює їхню роботу та вчинки, отримує інформацію і повідомляє про події, які відбулися, викликає у вихованців відповідні переживання, допомагає долати перешкоди, підсилює віру у власні можливості [2, с.14].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні увага вчених зосереджена на конфліктних ситуаціях у педагогіці в таких сферах: конфліктні ситуації в колективі школярів (В.Афоньков, О.Тиховець, А.Анцупов, В.Басов, О.Гаврилюк, І.Коваль, В.Кушнірюк, Є.Юрківський); сутність конфліктних ситуацій та їх причини в педагогічних колективах (І.Варенікіна, П.Драгунова, А.Ішмуратов, Л.Карамушка, Г.Ложкін, В.Лозонцева, Л.Орбан, М.Пірен, М.Рибакова, В.Сухомлинський, В.Чистякова), дослідженню підготовки майбутніх учителів до вирішення конфліктних ситуацій (Г.Болтунова, І.Золотова), конфлікти між учителем та учнем (О.Лукашенок, Н.Щуркова), конфліктологічна підготовка педагогів і майбутніх учителів (Г.Антонов, С.Баникіна, М.Васильєва, С.Мусатов, М.Рибакова, Г.Пльотка, В.Семиченко, Н.Щуркова та інші).

Проте недостатньо уваги, на наш погляд, приділено вивченню психолого-педагогічного аналізу конфліктної ситуації серед підлітків.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття сутності психолого-педагогічного аналізу конфліктної ситуації в учнівському середовищі.

Виклад основного матеріалу. На думку науковців, найголовнішими вимогами до вивчення конфліктних ситуацій є:

- об'єктивність (полягає у вивченні об'єктивних умов виникнення та дії проявів психічних явищ). Наукове вивчення психіки стає можливим завдяки опосередкованому аналізу та синтезу проявів психіки у процесах і продуктах діяльності й поведінки людини;
- генетичний підхід полягає у вивченні психічних явищ у динаміці, при переході у філогенезі та онтогенезі з одного рівня розвитку на інший;
- системний підхід до психічного явища як своєї системи, що має свої специфічні закономірності. Б. Ф. Ломов називає три основні підсистеми: когнітивну (в якій реалізується функція пізнання), регулятивну (що забезпечує регуляцію діяльності та поведінки) й комунікативну (яка формується й реалізується у процесі спілкування);
- багаторівневий характер має і детермінація психічних явищ. Однією з форм реалізації системного підходу в психологічному дослідженні є особистісний підхід; особистісний підхід передбачає вивчення конкретної особистості в конкретній проблемній ситуації. Водночас кожне психічне явище має розглядатись у контексті цілісної системи психічних властивостей індивіда — його потреб, знань, цілей, діяльності та поведінки, емоційно-почуттєвої сфери, здібностей до спілкування, сфер життєвої спрямованості, рис характеру, самосвідомості, досвіду, інтелекту, психофізіології та віку. Це надзвичайно важливо при внутрішньоособистісних і міжособистісних конфліктах;

- вимога індивідуалізації полягає в розкритті своєрідності кожної особистості, притаманного їй індивідуального стилю поведінки та діяльності;
- вимога єдності теорії та практики передбачає здійснення корекції, реабілітації, вдосконалення розвитку особистості на основі розкритих законів психіки тощо.

У підлітковому віці помітно збільшується кількість складних ситуацій, які набувають конфліктного характеру. В активній реакції підлітків суперечливі події навколишньої дійсності викликають потребу бути їхнім учасником, а не тільки свідком, вчинком передати своє ставлення до оточуючого.

Ця базова потреба активізує низку пов'язаних з нею потреб, властивих саме підлітковому віку. До них можна віднести:

- потребу в самовираженні, яка виявляється в підлітка в підвищеній необхідності поваги до себе, намаганні відстояти свою точку зору, захиститися від некоректного спілкування;
- посилення статевої ідентифікації, в результаті чого хлопці намагаються демонструвати «чоловічу» поведінку, а дівчата – «жіночу»;
- потребу вміти «щось зробити», а не тільки вчитися;
- потребу «щось» означати для інших, бути комусь потрібним таким, яким він(підліток) є, не відчувати себе «ніким» в очах дорослих та однолітків [7, с.80].

Для підлітка важливо бути прийнятим групою однолітків: вони підкреслено демонструють поведінку і спілкування. На підставі цього складається в підлітка і власна оцінка своїх особистісних якостей. Об'єднуючись з ровесниками, він відчуває силу колективної згуртованості, намагається демонструвати дещо своє власне, оригінальне.

Конфліктні ситуації серед підлітків часто виникають у зв'язку з різними статусами, які складаються між ними в міжособистісній ієрархії взаємин. Поведінка супроводжується, зазвичай, глибшими, стійкішими мотивами і переживаннями, ніж це сприймається вчителями, які спостерігають лише за зовнішнім проявом вчинку. Переживання визначає індивідуальне ставлення до всього, що відбувається, робить підлітка учасником оцінювання і подолання конфліктної ситуації. Страх перед невдачами під час намагання проявити себе, перша спроба емоційного вибору друга чи подруги, складність у спілкуванні з дорослими – все це створює об'єктивні причини для конфліктних ситуацій у складній системі взаємовідносин із підлітками [5, с.10]. Теоретичний аналіз психолого-педагогічної конфліктології дає змогу стверджувати:

- в основі конфліктної ситуації лежить суперечність, а сама конфліктна ситуація може мати конструктивний та деструктивний характер;
- у більшості вчителів спостерігається неадекватне ставлення до конфліктних ситуацій в учнівському середовищі;
- конфліктні ситуації серед підлітків – звичайне та розповсюджене явище, зважаючи на вікові особливості;
- причиною конфліктної ситуації може бути утвердження свого «Я», високий емоційний вибух під час спілкування;
- втручатися в конфліктну ситуацію учителю потрібно не лише для її ефективного подолання, а й для надання допомоги підлітку в пізнанні самого себе та оточуючих;
- перш ніж втручатися в конфліктну ситуацію, необхідно виявити причини її виникнення;
- конфліктна ситуація за умови адекватного використання механізмів управління може бути ефективним засобом виховного впливу [1, с.205].

Деякі вчителі намагаються знизити конфліктність взаємин у підлітковому середовищі, але така діяльність не завжди є успішною. Ідеї стосовно побудови міжособистісних відносин за безконфліктною моделлю суперечить принципу гуманізації освітнього процесу. Відмова від вирішення конфліктних ситуацій заважає особистості вдосконалюватися та вдосконалювати стосунки в учнівському середовищі.

Таким чином, учителю необхідні глибокі спеціальні знання для ефективного запобігання та вирішення конфліктних ситуацій в учнівському середовищі. Для розвитку потенційних можливостей особистості, її внутрішніх ресурсів, інтенсифікації творчого процесу підлітків та їх повноцінної самореалізації в навчально-виховному процесі необхідно вивчити всі функціональні компоненти конфліктної ситуації та засобів, які сприяють ефективному попередженню та їх конструктивному вирішенню. Процес перетворення та вдосконалення сучасної психолого-педагогічної системи передбачає пошук нових підходів, механізмів, форм і методів підготовки підлітків до конструктивного урегулювання та вирішення конфліктних ситуацій.

Механізми урегулювання та вирішення конфліктних ситуацій в учнівському середовищі, які використовуються сьогодні у школі вчителями, значною мірою базуються на інтуїтивному баченні. Як наслідок, більшість випускників шкіл не готові до конструктивного урегулювання та вирішення конфліктних ситуацій.

Таким чином, виникає проблема створення оптимального вибору способів, засобів формування досвіду конструктивного урегулювання та вирішення конфліктних ситуацій серед підлітків.

Для успішного вирішення конфліктної ситуації серед підлітків необхідно провести психолого-педагогічний аналіз. При цьому основною метою такої діяльності є створення достатньої інформаційної основи для прийняття рішення, яке б було педагогічно обумовленим в умовах існуючої ситуації.

Психолого-педагогічний аналіз використовується для переключення уваги з вчинку учня на його особистість та її прояви в діяльності, вчинках, стосунках. Така діяльність допомагає обрати педагогічно зумовлені прийоми виховного впливу для запобігання конфліктних ситуацій шляхом нестандартного їх вирішення [3, с.20].

Кожна конкретна дія вчителя певним чином впливає на учня.

Ми згодні з О.Первишевою, яка виділила дві групи прийомів педагогічного впливу: 1) ті, які сприяють розвитку нових позитивних якостей; 2) ті, які допомагають виправити поведінку за допомогою проекції негативних почуттів [2, с.83].

Б.Гершунський, В.Загвязинський, Н.Лобанова, М.Поташник, М.Рибакова, Л.Спірін зазначають, що істотну допомогу вчителю може надати прогнозування відповідних реакцій та дій учнів у конфліктних ситуаціях [6,7].

Психолого-педагогічний аналіз конфліктної ситуації включає в себе:

- аналіз даних про ситуацію, виявлення головних та додаткових суперечностей, визначення виховної мети, ієрархії завдань, дій;
- визначення засобів та шляхів вирішення ситуації з урахуванням можливих наслідків на основі аналізу взаємодії в системі взаємодії «учитель-учень», «учень-учень»;
- планування педагогічного впливу з урахуванням можливих певних дій учнів;
- аналіз результатів;
- корегування результатів педагогічного впливу;
- самооцінка учителя, мобілізація ним своїх духовних та інтелектуальних зусиль

Психолого-педагогічний аналіз конфліктної ситуації допомагає реалізувати можливості педагогічних прийомів, виявляючи мотиви, якими керуються підлітки.

При цьому важливим є питання про критерії вирішеності конфліктної ситуації. На думку М.Дойча, основним критерієм при цьому виступає задоволеність сторін результатами [5, с.17].

В. Афонькова виділила такі критерії вирішення конфліктної ситуації:

- припинення протидії;
- відсторонення травмуючих факторів;
- досягнення мети однією з конфліктуючих сторін;
- зміна позиції індивіда;
- формування навички активної поведінки індивіда в аналогічних ситуаціях у майбутньому [2, с.13].

Критеріями конструктивного вирішення конфліктної ситуації є ступінь вирішення суперечності, що виступає основою конфліктної ситуації та перемога опонента.

Важливо, щоб під час вирішення конфліктної ситуації було знайдено причину, тобто проблему, через яку виникла така ситуація.

Вчитель повинен орієнтуватися у стилях поведінки підлітка для успішної реалізації виховної функції. Зокрема треба знати стилі поведінки, які сприяють появі конфліктної ситуації:

- домінантність у спілкуванні, консерватизм у мисленні, неадекватна критичність стосовно співрозмовника;
- порушення персонального простору співрозмовника;
- різке та непередбачуване прискорення темпу бесіди, свідоме створення дефіциту часу під час вирішення проблеми;
- пригнічення особистості співрозмовника(перебивання, ігнорування контакту тощо);
- постійне нав'язування своєї точки зору;
- нещирість, нестриманість, негнучкість.

Ефективність психолого-педагогічного аналізу конфліктної ситуації залежить від позиції учителя. Можемо виділити такі позиції:

1. Конкуренція, або суперництво – прагнення стати центром ситуації. За цієї позиції погляди, потреби інших учасників ситуації не сприймаються як значущі. Кожен обстоює свою думку, поведінку як єдино правильну, ігноруючи міркування інших. Це активний, майже агресивний наступ, намагання вирішити конфлікт, ігноруючи інтереси інших осіб. Виявляється в діях, задоволенні своїх інтересів на шкоду іншим учасникам конфлікту.

2. Уникнення. Пов'язаний з намаганням відсунути конфліктну ситуацію якомога далі, сподіваючись, що все вирішиться само собою. Часто при цьому послуговуються тезою, що «поганий мир кращий за добру сварку». Така стратегія не завжди свідчить про намір ухилитися від вирішення проблеми. Вона може бути й конструктивною реакцією на конфліктну ситуацію, коли вирішення її доцільніше відкласти на пізніше. Проте захоплення стратегією уникнення може призвести до втрати особистісних позицій у колективі.

3. Пристосування. Йдеться про взаємне пристосування партнерів, коли людина діє, не відстоюючи своїх інтересів.

4. Співробітництво. Головне для нього – прагнення разом підійти до ефективного вирішення ситуації, конфлікту з урахуванням інтересів, потреб обох сторін, пошук взаємовигідних умов і шляхів досягнення порозуміння. Ця стратегія є найефективнішою для налагодження добрих стосунків, але вимагає більше часу, ніж інші. Крім того, обидві сторони повинні вміти пояснити свої бажання, висловити свої потреби, вислухати одне одного, виробити альтернативні варіанти дій.

5. Компроміс. Виявляється в намаганні не загострювати ситуації в конфлікті за рахунок взаємних поступок інтересами. Він схожий на співробітництво, але його досягнення відбувається на поверхневому рівні стосунків. Партнери не враховують глибинних потреб, інтересів, а задовольняються зовнішньою стороною поведінки.

Учитель повинен вміти успішно використовувати кожен зі стилів вирішення конфліктної ситуації серед підлітків, враховуючи конкретні обставини: вміти поступатися, йти на розумний компроміс, встановлювати партнерські стосунки й водночас обстоювати власну позицію, розширюючи арсенал стилів, а не діяти за єдиним стандартом. [3,с.18]

Якість спілкування міжособистісного спілкування підлітків, зважаючи на обрану позицію, залежить від:

- постановки перед підлітками способу вирішення конфліктної ситуації, адекватного їх віковим властивостям;
- надання неординарної інформації, яка згідно з віковими особливостями повинна зацікавити підлітків;
- пропонування певної альтернативи, необхідність якої залежить від об'єктивного характеру життєдіяльності підлітків;

- переорієнтації інтересів підліткової групи.

Висновки: психолого-педагогічному аналізу конфліктної ситуації у підлітковому середовищі повинні передувати такі дії, як: вивчення педагогічного досвіду та оволодіння знаннями закономірностей розвитку конфліктної ситуації серед підлітків та способами їх попередження та вирішення.

Сутність психолого-педагогічного аналізу конфліктної ситуації серед підлітків закладається у:

- забезпеченні стабілізації та інтеграції відносин серед підлітків;
- зниженні соціальної напруги;
- створенні сприятливого соціально-психологічного клімату в учнівському колективі;
- базовій підготовці підлітків щодо теоретичних знань і практичних умінь конструктивного урегулювання та вирішення конфліктних ситуацій;
- пізнанні підлітками себе, своїх інтересів, потреб, схильностей і можливостей;
- стимулюванні активності потреби підлітків у розвитку особистісних якостей;
- ініціюванню з боку вчителя спрямуванню виховної діяльності щодо формування в підлітків досвіду конструктивного урегулювання та вирішення конфліктних ситуацій.

Перспективи подальших досліджень. Психолого-педагогічний аналіз має суттєве значення для формування готовності майбутнього вчителя до запобігання та розв'язання конфліктних ситуацій в учнівському середовищі.

Список використаних джерел

1. Андреев В. И. Основы педагогической конфликтологии / В. И. Андреев. – М., 1995. – 307 с.
2. Афонькова В. М. Конфликты в коллективе старшеклассников и пути их преодоления : дис. ... канд. пед. наук / В. М. Афонькова. – М., 1975. – 201 с.
3. Беспалько В. П. Профильный подход к подготовке студентов к воспитательной работе в школе / В. П. Беспалько // Формирование личности специалиста в вузе. – Грозный, 1984. – 115с.
4. Бодалёв А. А. Особенности межличностного общения как фактора возможного возникновения конфликтов / А. А. Бодалёв // Конфликты в школьном возрасте: пути их преодоления и предупреждения. – М., 1986. – С. 18–26.
5. Дойч М. Разрешение конфликта (конструктивный и деструктивный процесс) / М. Дойч // Социально-политический журнал. – 1997. – № 1. – С.17–18.
6. Конфликты: сущность и преодоление / сост.: Г. М. Потанин, А. И. Сахаров. – М., 1990. – 54 с.
7. Первышева Е. В. Межличностные конфликты как фактор социализации подростков : автореф. дис. ... канд. психол. наук / Е. В. Первышева. – М., 1989. – 15 с.
8. Рыбакова М. М. Конфликт и взаимодействие в педагогическом процессе / М. М. Рыбакова. – М., 1991. – 156 с.
9. Шеляховская Н.К. Анализ конфликтных ситуаций в классе / Н. К. Шеляховская // Конфликты в школьном возрасте: пути их преодоления и предупреждения. – М., 1986. – С. 77–83.
10. Шишковец Т. Справочник социального педагога: учеб. пособие для ВУЗов / Т. Шишковец. – М., 2005. – 209с.

Порохня Л.А.

Особливості психолого-педагогічного аналізу конфліктної ситуації

На основі теоретичного аналізу наукової літератури в статті розкрито значення психолого-педагогічного аналізу у формуванні готовності майбутнього вчителя до

запобігання та розв'язання конфліктних ситуацій в учнівському середовищі. Проаналізовано шляхи вирішення конфліктної ситуації в освітньому процесі.

Ключові слова: психолого-педагогічний аналіз, готовність, конфліктна ситуація, майбутній учитель, учнівське середовище, попередження, вирішення конфліктної ситуації.

Порохня Л.А.

Особенности психолого-педагогического анализа конфликтной ситуации

На основе теоретического анализа научной литературы в статье раскрыто содержание психолого-педагогического анализа в формировании готовности будущего учителя в предупреждении и разрешении конфликтных ситуаций среди учащихся. Проанализированы пути решения конфликтной ситуации в образовательном процессе.

Ключевые слова: психолого-педагогический анализ, готовность, конфликтная ситуация, будущий учитель, ученическая среда, предупреждение, решение конфликтной ситуации.

L. Porokhnya

Peculiarities of Psychological-Pedagogical Analysis of Conflict Situations

On the basis of the theoretical analysis of the scientific literature the content of the psychological-pedagogical analysis in forming future teacher' readiness to prevent and solve conflict situations shown in the article. Ways of settling conflict situations in the teaching process are analysed.

Key words: the psychological-pedagogical analysis, readiness, conflict situation, future teacher, student's environment, prevention, conflict situation settlement.

Стаття надійшла до редакції 13.06.2011 р.